

Toegeschreven aan Antoon Sallaert of zijn atelier

(17e eeuw)

Aartshertogin Isabella schiet de gaai af bij
het feest van het groot boogschuttersgild
voor O.-L.-Vrouw-ten-Zavel (Brussel)

Olieverf op doek
148 x 140,5 cm
niet gedateerd
niet gesigneerd

Staatsdomein, Gaasbeek

In de Infanteriekamer van het Kasteel van het 'Staatsdomein, Gaasbeek' (Brabant) hangt, na nagenoeg vier jaar afwezigheid, sedert april 1969 een schilderij terug, dat door de 18e-eeuwse schrijvers aan Antoon Sallaert of zijn atelier werd toegeschreven.

Het schilderij, dat een boogschuttersfeest voorstelt, was zwaar beschadigd en bedekt met vervuilde vernislagen zodat het behandelde onderwerp zeer onduidelijk en met sterk vervaagde kleuren te bekijken viel. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat het werk bekend stond als een kopie, van het doek met dezelfde titel, dat zich in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België te Brussel bevindt. Dit schilderij met grotere afmetingen (180 x 340 cm) wordt aan Antoon Sallaert toegeschreven.

Tijdens het bijna vierjarig verblijf in het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium te Brussel, dat men een sanatorium voor zieke schilderijen zou kunnen noemen, werd het werk van het Kasteel van Gaasbeek op een nieuw doek gebracht en volledig gereinigd. De originele verf moet op enkele plaatsen volledig verdwenen zijn en later terug bijgeschilderd. De niet originele delen werden verwijderd en na de reiniging op discrete wijze bijgeschilderd. Waar de voorstelling ontbrak werd ze niet opgevuld met nieuwe figuren, maar werd het architectonisch kader zeer eenvoudig bijgeschilderd zonder verdere detaillering. Dat kan men o.m. links en rechts op het schilderij zeer goed vaststellen. Uit deze restauratie blijkt met welke zorg en eerbied voor het originele stuk een restauratieatelier te werk moet gaan, als het een schilderij in behandeling krijgt.

Tijdens de behandeling werden allerlei proefnemingen op de verf gedaan, om te achterhalen welke de originele lagen waren en hoe oud die konden zijn. Er werden ook gegevens verzameld over het schilderij en zijn mogelijke maker. Zo kwam in de loop van de behandeling allengs duidelijker vast te staan dat het zogenaamde origineel uit het museum van Brussel het authentieke niet was, maar, dat het als een kopie van het doek uit het Kasteel van Gaasbeek beschouwd moet worden. De naam van de schilder komt op het doek van Gaasbeek niet voor. Men kent wel een reeks schilderijen die betrekking hebben op de voorstelling van ons schilderij. Men weet ook dat de opdracht tot het maken van die reeks gegeven werd aan kunstschilder Van Alsloot, een tijds- en stadsgenoot van Sallaert. Een verder doorgevoerd onderzoek moet echter meer klaarheid brengen in de toeschrijving van ons schilderij aan Sallaert. Het is immers niet bekend dat hem een opdracht tot het maken van dit schilderij werd gegeven.

De titel van het schilderij gaat terug op een detail dat links op het schilderij voorkomt. Het schilderij stelt de verschillende fasen van een schuttersfeest voor. Naast het gaai-schieten links, zien we een hele menigte rijk geklede lieden defileren voor een gebouw, terwijl rechts een stoet gevormd wordt, die links beneden wordt ontbonden. Men zou kunnen zeggen dat we voor een schuttersstuk staan, al ziet het er niet uit als de schuttersstukken van Frans Hals of het beroemde werk van Rembrandt 'De nachtwacht', die nochtans omstreeks dezelfde periode tot stand kwamen.

De schuttersgilden hadden in die tijd de functie, die zij bij hun oprichting in de 14e eeuw kregen, al grotendeels verloren. De krijgstechniek schakelde in de 16e eeuw over van de boog naar het musket (vuurwapen). Er ontstonden toen nog wel gilden die van wapen veranderden, maar aan oorlogen namen zij niet meer deel omdat de huursoldaten reeds lang hun intrede hadden gedaan. Zij waren alleen nog een stedelijke militia en oefenden zich geregeld in het hanteren van de boog, wat plaats vond in het Schuttershof. Daaraan herinnert b.v. nog de Schuttershofstraat. De overwinnaar werd met een zilveren kraag en ketting als schutterskoning onderscheiden. Alleen de wapens die de gildenlieden dragen, wijzen nog op het oorspronkelijk militaire karakter van de groep. Het zijn echter ook reeds pronkwapens geworden die de rang van de gildeleden aanduiden; de kapitein had meestal een rotting, een bamboestreek of rotanstaak bij zich, de luitenant droeg een korte speer of sponton en de sergeant een hellebaard.

De schutterij ontstond voor de verdediging van de steden; zij had ongetwijfeld haar invloed op de zeden en gewoonten uit die tijd en was ook een kleurrijke noot in de samenleving. Op het schilderij van Gaasbeek zien wij zowel de hellebaardiers als de luitenants en de koning, en in de koets de pas tot koningin uitgeroepen Aartshertogin Isabella. Het is een weergave van het groot boogschuttersfeest te Brussel gehouden in 1615.

Het Brusselse gild van de kruisboogschutters had de gewoonte haar schuttersfeest te organiseren aan de Zavelkerk. De vogel (gaai) werd op de dakruiter van de gildekerk van O.-L.-Vrouw-ten-Zavel aangebracht. De Aartshertogin van Brabant, Isabella, Infante van Spanje, schoot in 1615 de vogel af en werd daardoor koningin van het gild. Bij die gelegenheid stichtte zij een plechtige processie die op de 2e Pinksterdag uittrok. Dat gebeuren zien we hier afgebeeld. Links op het middenplan van het schilderij staat de aartshertogelijke estrade opgesteld tegen het koor van de kerk aan de kant van de Grote-Zavel. Aartshertogin Isabella houdt een

kruisboog in haar hand. Aartshertog Albrecht die bij het gebeuren aanwezig is, zit op een stoel, wellicht omwille van de jichtpijnen die hem het staan bemoeilijkten.

Een deel van het Hof ter Arken (arquebusiers) is links op het gerestaureerde werk nog zichtbaar. Uit dat gebouw ziet men een aantal hoogwaardigheidsbekleders en hofdignitarissen nader komen. Dat is de eerste fase uit het feestelijke gebeuren dat afgebeeld werd.

Na de kerkelijke plechtigheid, die aan elk schuttersfeest voorafging, zette de stoet zich in beweging. Dat gebeurt op het schilderij in de rechts oplopende straat, waar een groep bestaande uit trommelaars, naar beneden afzakt.

In de plechtige optocht gingen prachtig uitgedoste heren en stapte een muziekkorps op dat o.m. uit trommelaars, hout- en koperblazers bestond. Daarop volgden vier koetsen. In de eerste zien we de Aartshertogin zitten en in de volgende het gevolg van Albrecht en Isabella. De Aartshertogin draagt als koningin van het groot gild van de kruisboogschutters de gildebreek om de hals. In de stoet lopen verder de luitenants, hellebaardiers en gildeleden met de vogel, als trofee op een staf voortgedragen. De straat is blijkbaar ook afgezet door hellebaardiers die de toeschouwers wat terzijde houden. Vanuit de vele ramen ziet men nieuwsgierige rijk uitgedoste lieden toekijken.

Links op het schilderij is de stoet reeds ontbonden en ziet

men o.m. de nar van het gild in gesprek met boogschutters. Het samenbrengen van verschillende fasen van een gebeuren is zeer traditioneel. De 15e-eeuwse schilders deden dat reeds veelvuldig. Het geheel staat waarschijnlijk uitgebeeld in een natuurgetrouw stadsbeeld uit die tijd. Men ziet de huizen in Spaanse steen opgetrokken, achteraan de ringmuren van de stad en wellicht een vestingstoren van Brussel tussen de Hallepoort en de Naamsepoort. Verder nog het tot heden bewaard gebleven huis 'Le Roi d'Espagne'.

De Zavel was toen een aristocratische stadswijk. Dat kan men op het schilderij goed zien, niet alleen aan de huizen maar ook aan de toeschouwers op de straat en in de ramen.

De kleine figuren zijn op een zeer suggestieve manier geschilderd. Mogelijk zijn een aantal onder hen individueel gekarakteriseerd. Dat is zeker het geval met de aartshertogin die we zeer goed kunnen herkennen. Het zijn geportretteerde figuren. De kunstenaar lijkt wel gespecialiseerd in het weergeven van aristocratische personen en welgestelde burgers. Ze zijn zeer vlót en raak geschilderd. Dat individualiseren gaat verder in het gebarenspeel van de zittende, pratende, staande of gaande figuranten en schutters die op een of andere manier met elkaar in contact staan. De schilder heeft dat op zo'n geraffineerde manier gedaan, zo fijnzinnig dat het gebarenspeel de toeschouwer ongemerkt tot meespeler maakt.

Dr. Marguerite Casteels,
Wetenschappelijke medewerkster
Staatsdomein, Gaasbeek

Bibliografie:

Le Guide fidèle contenant la description de la Ville de Bruxelles tant ancienne que moderne, Bruxelles, 1761;

A. Wauters, l'Ancien Ommeganck de Bruxelles, Bruxelles, 1848

V. Baesten s.j., L'Ommeganck de Bruxelles en 1615, d'après les tableaux de Denis van Alsloot, in: Précis historiques, mélanges religieux, littéraires et scientifiques, dl. 38, 1889;

M. De Maeyer, Albrecht en Isabella en de schilderkunst, in: Verh. Kon. VI. Academie voor Wet., Let., en Schone Kunsten van België, nr 9, Brussel, 1955;

G. Renson en M. Casteels, Ontdekkingstocht in de verzameling kunststukken van het kasteel-museum van Gaasbeek, in: Brabantse Folklore, V, 1970.